

ČESKÁ LITERATURA 19. STOLETÍ

Prezentace k nahrávkám přednášek

Michal Fránek

JS 2020

1. Parnasismus

- **Francouzský parnasismus**
  - **Chronologie:**
    - *Revue fantaisiste* (15. února – 15. listopadu 1861)
    - *Současný Parnas. Sborník nových veršů* (3. března – 30. června 1866) – editoři Louis-Xavier de Ricard a Catulle Mendès
    - *Druhý Parnas* (listopad 1869 – 1871)
    - *Třetí Parnas* (1876)
  - **Bezprostřední předchůdci parnasismu** – dvě seskupení:
    - 1. „**Progresisté**“ – „Chtěli se aktivně účastnit každodenního sociálního a politického boje a měli ambiciózní cíl: radikálně změnit situaci v politice i literatuře.“ (J. Fryčer)
    - 2. „**Fantaisisté**“ – „Nezdůrazňovali příliš spojitost literární tvorby s politickou a sociální realitou a vycházeli spíše z představy o nezávislosti umění na společenském vývoji.“ (J. Fryčer)

1. Parnasismus

- **Okolnosti vzniku:**
- Parnasismus jako reakce na romantismus, jehož poetika se v padesátých letech již začala vyčerpávat, avšak návrat před něj ke klasicismu již nebyl možný
- Victor Hugo stále inspirativní, nicméně příliš starý na to, aby jej mladí mohli následovat
- Padesátá a šedesátá léta dobou Druhého císařství (Napoleon III.) – velký hospodářský rozmach, růst měšťanstva, ale i stesky básníků na ztrátu smyslu pro krásu, umění, poezii

1. Parnasismus

- **Hlavní rysy parnasismu:**
- **L'art pour l'art** (umění pro umění): umění nemá sloužit mimoliterárním účelům (opozice vůči Victoru Hugovi), je cílem samo o sobě
- Oproti romantickému kultu subjektivity důraz na **vybroušenost formy**: básník není rozervanec píšící v extázi inspirace, ale cizelér, který vtiskuje svým dílům dokonalý tvar; princip „odražené inspirace“
- **Dekorativní malebnost**: záliba v nevšedních, exotických motivech (antika, orient, barvy, drahokamy), souvislost s dobovou salónní malbou.

1. Parnasismus

- Théophile Gautier (1811-1872)
- Vyšel z romantické poetiky, důraz na formu
- *Les Poésies* (1830, rozš. 1833)
- Předmluva: „Utilitaristům, utopistům, ekonomistům, saint-simonistům a dalším, kteří se básníka zeptají, s čím se to rýmuje, odpoví: První verš se rýmuje s druhým – pokud je to opravdu dobrý rým – a tak to jde dál. K čemu to? – K tomu, aby to bylo krásné. – Což to nestačí? Jako květy, jako vůně, jako ptáci, jako všechno, co člověk nedokázal obrátit a pokřivit ke svému užitku. Obecně platí, že jakmile se nějaká věc stane užitečnou, přestává být krásnou. – Vstoupí do pozitivního života, z poezie se stane prózou a svobodu zamění za otroctví. – Jen v tom záleží umění. Umění je svoboda, přepych, květ, duše, jež se rozvíjí v zahálce. – Malířství, sochařství, hudba nejsou absolutně k ničemu. Zvláště cizelované šperky, vzácné tretky, jedinečné ozdoby jsou zbytečnosti. – Kdo by je chtěl ale zakázat? – Štěstí nespočívá v tom, že máme nezbytné; netrpět neznamená cítit rozkoš, a věci, jichž máme nejméně zapotřebí, nás nejvíce okouzlují.“

1. Parnasismus

Théodore de Banville: Žena v růžích – přel. J. Vrchlický

Spí nahá. V pramenech vlas její dlouhý, zlatý,
ve plných kotoučích jí vroubí bok i paty
a tiše, klidně spí. Polštářů na peřeji
sen vonný uzavřel mdlé, velké oči její;
své plné ruce má spjaté jak perutě,
a v krajek přívalu spí tiše, nehnutě.

Ó žena rozmarná! koketným prstem směle
svou kytku rozsela na se i do postele,
a — luzné pozadí pro tolik krásy zkvětlé! —
ve růžích leželo zde tělo její světlé,
rty její ohnivé a rudé, rovné višni,
i prsů jejích květ, kterým se ráda pyšní,
se zdály pro oči kol luzně těkající
těch květů prchavých jen poupata se rdící.

1. Parnasismus

Lawrence Alma-Tadema (1836-1912): Tepidarium (1881)

1. Parnasismus

- **Ruchovci**
- Almanach Ruch (1868) - Svatopluk Čech, Josef Václav Sládek, Ladislav Quis, Ervín Špindler, Jaroslav Goll, Emanuel Miřiovský
- Druhý svazek (1870) – nově např. Eliška Krásnohorská
- Třetí svazek (1873) – nově např. Alois Jirásek, Zikmund Winter, Jaroslav Vrchlický
- Kontext zjitřené atmosféry po rakousko-uherském vyrovnání, táborové hnutí

1. Parnasismus

- **Lumírovci**
- R. 1873 znovuobnoven časopis Lumír, redaktori Sv. Čech a Servác B. Heller
- R. 1877 jej převzal Josef Václav Sládek
- Hlavní autoři Jaroslav Vrchlický, J. V. Sládek, Julius Zeyer, František Herites, Alois Jirásek a mnoho dalších
- Kontext neúspěchu české státoprávní politiky, krachu na vídeňské burze (1873)

1. Parnasismus

J. Vrchlický: Tůně (Poutí k Eldorádu, 1881)

Den v srpnu byl a odpoledne parné,
přes strniště jsem kráčel jednotvárné,
kraj bez vrchů jak dlaň se otevíral,
jen v dálce topolů jej oblouk svíral;
bez konce pole, stále jen a stále.
Můj krok chvílemi zplašil nenadále
jen koroptev, jež skryta v brázdě holé
se k hlíně tulila; ta dlouhá pole
mi v duši vrhla podivný cit prázdna.
Dál kráčel jsem – mez sklonila se
srázná
a pod ní stále spící ve údolu
tůň zívala, pláň vodní plna stvolů
a velkých listů, vysokého síť
se zrádně chtěla před mým zrakem
skrýti.
Kol náhle vzduch byl vlhký, tráva
svěží;
já zřel, jak pavouk náhle vodou běží,
jak žába před mým krokem chvatem
divým

se vrhá střemhlav v hloub,
jak vzdechem snivým
se rákos chví. – Hle, v tůni zasmušilé
jak zvedá lotos kalichy své bílé,
tak čisté, zářné, plné zlaté rosy!
sní na vodě jak oko, které prosí
a demonicky láká, jak zář hvězdná,
cos line z něho se, jak pod ním bezdná
by nečíhala hloubka tmavá, děsná;
já zachvěl se, jak vytržený ze sna,
a kráčeje dál myslil jsem, jak bolem
a tísní život náš je cestou polem,
v němž náhle kdesi v tůni, zjasniv
vlny,
květ poesie vzplane čaruplný
a rovněž láká, toužně vstříc se chýlí
a slibuje, čím skutečnost jen mýlí.
Leč básník, skloněn nad zrcadlem
vodním,
květ utrhne a neptá se, co pod ním.

1. Parnasismus

Maxmilián Pirner:
Víly u pramene (1895)

1. Parnasismus

- **Literární polemiky 2. poloviny 70. let 19. století**
- Lumírovci versus autoři a kritici kolem revue Osvěta (Václav Vlček, Ferdinand Schulz, Eliška Krásnohorská), blízcí ruchovcům a propagátoři tzv. „školy národní“ proti „škole kosmopolitní“
- Stať Elišky Krásnohorské *Obraz novějšího básnictví českého* (Časopis Českého muzea, 1877), v němž se vymezila proti Vrchlického zálibě v cizokrajných námětech, v nichž česká poezie ztrácí svůj „národní“ ráz
- V dalších letech následovala řada vzájemných polemických výpadů
- Obě strany sporu měly své důvody a argumenty, polemiky signalizují proměnu chápání literatury, zjednodušeně literatura jako „služba umění“ x „služba národu“

1. Parnasismus

- **Doporučená literatura**

- Aleš Hamaň, Dalibor Tureček (eds.): Český a slovenský literární parnasismus: synopticko-pulzační model kulturního jevu. Brno: Host 2014
- Jaroslav Fryčer: Neznámý Parnas. Praha: Odeon 1988
- Ferdinand Strojček: Lumírovci a jejich boje kolem roku 1880. Praha: ČAVU 1915
- Jan Máchal: Boje o nové směry v české literatuře (1880–1900). Praha: Jednota českých filologů 1926

2. Ručovci (Čech, Krásnohorská)

Svatopluk Čech (1846–1908)

- Narozen v Ostředku u Benešova jako prvorozený syn vrchnostenského správce.
- Studoval v Praze piaristické gymnázium, poté práva.
- V 70. letech působil v advokátní kanceláři, též jako novinář (Pokrok, Národní listy)
- V letech 1873-1878 spolu se Servácem Hellerem redigoval Lumír, který pak předali J. V. Sládkovi.
- Od roku 1879 redigoval nově založený časopis Květy (později jej převzal jeho bratr Vladimír).

2. Ručovci (Čech, Krásnohorská)

Ve stínu lípy (1879)

Nuž, zbývám já a snad vám bude vděk,
že besedu můj končí přípitek:

Nechť kraj náš rodný stále štěstím dýše,
nechť usmívá se květů zdobou svíží,
nechť plných klasů zlatem šustí v pýše
a větve shýbá pod ovoce tíží!

Ať hrozen z kadeřavé révy kštice
jak safír náušnic mu visí dále,
ať jeho jablko i dítek líce
ruměncem svěžím zardívá se stále!

Ať jeho chmel kol tyčí převysokých,
jak půvab jeho dívek útlobokých
kol statných jinochů, se družně vine
a z plných číší k veselosti kyne!

Nechť jeho skalám rovna mužů čela,
v nich myšlénka, jak skal těch jedle smělá,
nechť z jeho ňader stříbra poklad ryzí
a paní jeho něha nevmizí!

Ať z jeho brázdy stále k nebi tryská
skřivánčí jásoť, slavík jeho pěje,
ať lidu jeho zpěv dál teskní, výská
a básníka mu píseň prsa hřeje!

Nechť jako hvězd na nebes jeho bání,
jak jiskřiček po jeho sněžné pláni,
bezpočtu po něm krásných vznětů kyne,
však duchů noc i mráz ho navždy mine!

Nechť uhájí se před nepřátel zlostí
svých synů láskou, ramenem a krví!
Nechť duchů našich plod, prach našich
kostí
jej vnukům našim k žatvě zlaté mrví!

Tak, rodný kraji náš, buď zdráv nám stále!
K pyšnému květu rozvíjej se dále!
Shrň v sebe vděky, půvaby všech zemí
a jako hvězda skvěj se nade všemi!

Buď hrdým klenotem na klínu země,
buď růží čarokrásnou v její kštici,
staň korunou se slávy v její témě
a perlou nadšení na jejím líci!

2. Ručovci (Čech, Krásnohorská)

Václav z Michalovic (1883)

V předu s juným švarným ženichem
hrdé Marie zjev divukrásný
nevídaným skvostů přepychem
budí po zástupech obdiv hlasný.
Zlatohlav po vábném jejím těle
hojnou vlnou zářivou se stele,
od šíje až k zemi kol do kola
jakby zrosen deštěm drahokamů,
jichžto mžikem každým zaplápolá
nová řada v různobarvém plamu.
Svislé rukávy jí s ramen vlají
jako zlatá křídla; tiché znění
zlatých zvonků jejich na okraji
v hudbu kouzelnou chod její mění.
Pod svatebním vínkem na temeni
splývá nad půvabem hrdé tváře
závoj přejemný, že zlaté kvítí,
na něm utkané, jen v pouhé páře
prosvitavé vzduchem zdá se chvítí

Odhrnutý zlatý jeho lem
jeví z perel vzácných diadem
v bohatého vlasu vlnách zlatých;
pod nimi se pyšně vzpíná šíje
z bělolesklých límců cípovatých,
jako z květu bájně kamelie;
na bělostném hrdle, objatém
nesčíslným českým granátem,
tisíc jisker žhavorudých skáče;
ouška tíží tenké zlaté kruhy,
v nichž se houpá démantové ptáče.
Tak ji vidíš, jako řízou duhy
obestlanou slunce kněžku samu,
smějící se deštěm drahokamů.
Celé jedno panství zabavené,
Huertovi za vděk zůstavené,
jistě ztrávil těchto skvostů žár;
ba jen onen drahokamů pár
do střevíčků zlatých zasazený
nad poplužní dvůr je větší ceny.

2. Ruchovci (Čech, Krásnohorská)

Lešetínský kovář (1883)

Lešetínský kovář
chlapík jak se sluší:
Ocel rukou láme,
pěstí kámen kruší,
hračkou zvedne statný strom,
jeho perlík jako hrom
v kovadlinu buší.

Když mu v rukou dílo
jiskří, kouří, syčí
a mrak sazí tváře
na černo mu líčí,
vlaje temný vous a vlas:
v rudé záři jako d'as
do stropu se týčí.

Ku kovárně zděné
zubovatým štítem
chaloupka se tulí
s došků sivých krytem;
v ní je pěkná světnička,
čistá jako kaplička,
a v té anděl bytem.

Panenka tam švarná
jako jarní kvítí
v pošívané zlatem
kordulce se třpytí,
bílá jako kalina,
červená jak malina,
modrým očkem svítí.

2. Ručovci (Čech, Krásnohorská)

Nevěřme nikomu (Jitřní písně)

Nevěřme nikomu na světě širém,
nemáme jednoho přítele tam,
starý boj za každým skrývá se mírem,
soucít a přízeň jsou šalebný klam,
nevěřme radě, ni chvále ni haně,
nevěříme pocelu, stisknutí dlaně,
nevěřme ničemu - všechno je mam.

Všude nám hrozí zášť lítého vraha,
dýku on skrývá i pod vábný kroj,
zhubit nás věčná mu, jediná snaha,
proti nám svata mu všeliká zbroj:
plápoem válečným, osvěty třpytem,
v násilí zjevném i v úskoku skrytém
bez klidu vede ten odvěký boj.

Bud' práci čest!

Čest práci každé, která dobro plodí,
necht' mává kladivem neb řídí pluh,
ať prachem, blátem lopotně se brodí,
či perem vzletným ať ji koná duch,
když vodítkem jí nejsou sobců chtíce
ni zištná lest —
té práci péra, pilníku a rýče
bud' stejná čest!

Čas lepší smaže mnohé heslo plané,
jímž nyní září lidstva prapory,
mír v hádku zásad, věr a stavů skane
i plemen stichnou hlučné rozpory,
fanfáry mocných, uhnětených skřeky
i zbraní chřest —
však zníti bude všechny příští věky:
Bud' práci čest!

2. Ručovci (Čech, Krásnohorská)

Písně otroka (1894)

III.

Otrokem jsem zplozen,
otrokyní zrozen,
kolébavkou býval
děcku pouta chřest,
po můj život celý
okov zrezavělý
z jitra k noci zníval
pustinou mých cest.

Sotva junou sílu
ucítil jsem v týlu,
už mi šíje spjata
ocelovým jhem,
učil jsem se shýbat
nízko vaz a líbat
důtky svého kata,
čelem bíti zem.

XV.

A za jednou se mému zjevil oku
zjev krásy kouzelné. Ve travin klínu
pod stromem spala děvice a kol
směs úpon květných skláněla se v dol
jak trásně zářivého baldachýnu,
jak padající květů bystřiny,
jak dštící safíry a rubíny.

A chvějícím se lehkým předivem
těch různobarvých zvonců paprsk
ranní
sem vnikal v polosvitu měnivém,
že mihotavých světél, stínů hraní
po sličné podobě, to jemné tělo
v pel pohádkových vidin oblačelo.

2. Ručovci (Čech, Krásnohorská)

Pravý výlet pana Broučka do Měsíce (1888)

„Jez tedy prozatím kořínky měsíčních bylin.“

„Prosím Vás, už přestaňte! Kořínky! Těmi živili se leda poustevníci za starých časů a kdož ví ještě, jaké to byly kořínky! A bez krůpěje piva! Polykat rosu jako rosnička. Pane na nebesích!“

„A což vy pozemšťané neživíte se bylinami?“

„Leda blázniví vegetariáni! My ostatní rozumní lidé jíme maso —“

„Maso?“ zděsil se Blankvtný.

Což se tak lekáte? Snad nemyslíte, že lidské maso? Jíme jen maso skopců, telat -“

„Hrozné! Vy tedy bez lítosti vraždíte, trháte a hltáte živé tvory boží, kteří s vámi obývají zemi? Děláte ze svých těl živé jejich hroby? Je-li možné, aby vesmír snášel v lůně svém planetu, potřísněnou kanibalstvím tak ohavným! — A tohle je tedy zabitě zvíře?“ doložil s posuňkem hrůzy a ošklivosti ukazuje nohou na zbytek párku, jež Brouček prve leknutím na podlahu upustil.

„Zvíře!“ zasmál se zuřivě pozemšťan. „Jest to prostě maso prasečí, rozsekané na drobno a nabitě do čistě vypraného střeva, které —“

Nedomluvil. Blankvtný klesl ve mdlobách in podlahu. Otrlejší malíř s výkřikem zděšení poklekl nad ním a snažil se vzkřísit ubohého.

2. Ručovci (Čech, Krásnohorská)

Pravý výlet pana Broučka do Měsíce (1888)

Slovník měsíčtiny vymýtil množství slov v pozemské češtině obyčejných, klada místo nich slova méně obvyklá neb docela nezvyklá, nebo všelijak je popisuje. Tak například neříká se v měsíčtině nikdy prostě „oko“, nýbrž „zor“ nebo „hled“ (při ženských zhusta „hvězdička“ nebo „pomněnka“ – užívání některých slov výhradně při krásném pohlaví je také charakteristickým znakem měsíčtiny!); ne „ústa“, ale „rtové“ (při ženských „maliny“ nebo „korály“); ne „zuby“, ale „šňůry perel“; ne „vlasy“, nýbrž jen „kadeře“, „kštice“, „čupřiny“, „temná mračna“, „zlatý déšť“; [...] Neříká se nikdy „dcera“, „hosta“, „dereš“, „šeptají“, „může“, „plane“, nýbrž „dci“, „hostě“, „déreš“, „šepcí“, „můž“, „plaje“ nebo „plá“. – Co konečně stavby vět se týče, řídí se měsíční čeština pravidlem, že sluší přirozený slovosled roztrhati a přemetati tak, aby stálo práci co možná největší, shledati ty kusy opět dohromady a vypátrati pravý jejich smysl. Vhodným příkladem bude měsíční věta: „Po vysoké kmitavý věčné před starého chrámu oltářem lampy svit, plaché do pestrých metaje gótických oken květů paprsky, soumrakem se potácel klenbě.“ – Zdá se vůbec, že jest hlavní snahou Měsíčanů mluvití a psátí tak, aby jim posluchač a čtenář rozuměl co nejméně.

2. Ručovci (Čech, Krásnohorská)

Eliška Krásnohorská (1847–1926)

- Spisovatelka, literární kritička, libretistka, překladatelka, představitelka ženského emancipačního hnutí (založila první soukromé dívčí gymnázium Minerva)
- Kvůli bolestivé nemoci pohybového aparátu se nikdy nevdala, celý svůj život zasvětila národu a literatuře

2. Ručovci (Čech, Krásnohorská)

Chodská (Ze Šumavy, 1873)

Leží mraky vrané, leží nad Čerchovy;
hu! to v lese vstanú všecky noční sovy!
Nad horami chmurno, pod horami mhlivo
co to naše slunce, co huž není živo?
Do Němec nám zašlo, jinudy nám vyjde,
z Němec k nám jen búrka, zle ha vojna přijde;
přijde jako šelma v krvelačném chvatu,
kýž ty černé lesy cestu k nám jí zmatú!
Přijde jako moře v rozkaceném běhu,
hale pevné hory najde místo břehu.

2. Ručovci (Čech, Krásnohorská)

Bedřich Smetana – Eliška Krásnohorská: Skřivánčí píseň
(Hubička, 1876)

<https://www.youtube.com/watch?v=thTmiwS6NcQ>

3. Lumírovci (Vrchlický, Zeyer)

Jaroslav Vrchlický (vl. jm. Emil Frida, 1853–1912)

- Studoval na pražské filozofické fakultě
- Rok 1875 strávil jako vychovatel v Itálii
- Od r. 1877 působil jako tajemník na pražské české polytechnice
- R. 1879 se oženil s Ludmilou Podlipskou, dcerou Sofie P.
- R. 1893 mimořádný, 1898 řádný profesor srovnávacích dějin literatur na UK
- Řada ocenění – člen ČAVU, panské sněmovny, nominován na Nobelovu cenu, hojně překládán
- R. 1909 raněn mozkovou mrtvicí, umírá o tři roky později

3. Lumírovci (Vrchlický, Zeyer)

Z hlubin (1875)

Omšelý kámen leží
v jezera hlubině,
je mu tak teskno, bolno
v té vodní pustině.

A nad ním bílá růže
se hravě kolíbá,
ji denně zlaté slunce
svým žářem zulíbá.

I bledý měsíc stříbrem
i vlny jezera,
i pestrý motýl líbá
květ její z večera.

A hluboký tu náhle
jezerem proudí sten
v snu zachvěje se
kámen,
že sám tak opuštěn.

3. Lumírovci (Vrchlický, Zeyer)

Miluj (Hudba v duši, 1886)

Juž jako chlapec záhy ve hvězdách
jsem čet:

Miluj!

a pozděj ke mně šeptal každý květ:

Miluj!

Pták pravil, s kořistí jenž v hnízdo
spěchal

a nazpátky pak s písni sladkou let:

Miluj!

Na nesmrtelných řadrech Venuše
já viděl zlatým paprskem se chvět:

Miluj!

A cudné oko Madonn Vinciho
i z Fiesole andělů děl ret:

Miluj!

To sladké slovo nosím v srdci svém
jak poutník z Mekky svatý amulet:

Miluj!

Necht' starost' vráskou probodá mi
skráň,

vždy k sobě dím přes hloží ostrý hnět:

Miluj!

Jeť láska všecko, ji jen budu pět,
Jeť nebe, peklo, život, smrt' i svět:

Miluj!

3. Lumírovci (Vrchlický, Zeyer)

Zavírám oči, tma se na mne řítí (Dojmy a rozmary, 1880)

Ó nádhero tvých nahých, štíhlých oudů!

Ó nekonečno touhy ve tvém oku!

Ó sílo vášně v úbělu tvých boků!

Ó luzné sítě v tvojih vlasů proudu!

Zpěv sirén, andělů hlas, trouba soudu,
sen Sfingy spící tři tisíce roků,
vše na mne křičí z úbělu tvých boků,
a vše mne láká v ráj tvých štíhlých oudů.

Zavírám oči, tma se na mne řítí,
z tvé šíje hvězda touto nocí svítí,
mně zdá se, že jsem objal v tobě Krásu.

Ó mysterium! Ohni políbení!

Křte plamenných slz, bezdno zapomnění!

Ó prsů poupata! Ó zlato vlasů!

3. Lumírovci (Vrchlický, Zeyer)

Barevné střepy (Barevné střepy, 1887)

„Ano, to je podstat' umění. Zahalí nám prázdno života a nese nás lehkým křídlem přes všecko. Ano, tak je to. Umění neb láska, něco býti musí, nebo by to bylo k zbláznění. Umění je modré, láska je růžové sklo, jímž se díváme na svět; chyt'te se jednoho z nich, aneb ještě lépe, chyt'te obě, a bude vám dobře. Je to ovšem iluze, jak sama pravíte, ale což není iluzí všecko, cit blaha jako bídy, život jako smrt, sen jako skutečnost?“

Žlutá cukránka (tamtéž)

Z celé své mladosti nic nemám tak živě před sebou jako tu maličkost', že když jsem čtyřletý hoch odjížděl z domu otcovského, stála na stole při snídání žlutá cukránka.

Proč zrovna ta se vtiskla v mou paměť?

Mosazná prostá ta cukránka plá mi v barvách nejživější obraznosti – kdybych věděl dnes o ní, jel bych pro ni třeba za oceán a kdykoliv bych na ní utkvěl pohledem ať v klopotu denní práce, ať v dlouhých bezesných nocích, vždy vmyslil bych se v ten čas, kdy poprvé opouštěl jsem dům otcovský.

A v pohledu na žlutou cukránku, posledního svědka zašlých dnů dětství, snad bych odpustil osudu, že zapomněl trochu více osladiti můj život.

3. Lumírovci (Vrchlický, Zeyer)

Abisag (Povídky ironické a sentimentální, 1886)

V té chvíli strhl Sadok muselínové roucho z těla dívčina, náhodou zaplál silněji oheň v misce bronzové od stropu visící, lehký výkřik dívky a chvíli stála naha s rukama v prostřed síně, krásná jako zjevení, ztepilá, pleti nažloutlé jak plný klas kukuřice, do tmava sluncem zlíbaný. Jen vlasy její, posety hvězdami zlatého prachu, byly jí pláštěm, ovšem nedostatečným. Tváře její hořely jak jablko granátové. Ševel úžasu prochvěl síní. Starci u vytržení patřili jak na přelud, na báječný zjev tohoto panenského těla, na který chvějící se plamen od stropu házel purpurové květy rudé záplavy na černých stoncích mihotavých stínů ve tmavém, zlatem protkaném lupení báječných těch rozpuštěných vlasů.

3. Lumírovci (Vrchlický, Zeyer)

- Jean-Gerôme: Odhalení Fryné před areopagem (1861)

3. Lumírovci (Vrchlický, Zeyer)

Edmond Rostand: Cyrano de Bergerac (přel. J. Vrchlický)

CYRANO

(zavře na chvíli oči)

Tak, rýmy své již mám... zde stojím připraven!

(Provází vše, co říká, přiměřenými posunky.)

Svůj širák odhazuji v dáli

a s gracií, tam leží on!

Plášť zvolna spouštím, jenž mne halí,

a tasím — luzný těla sklon,

elegantně jak Celadon!

A hbitě, jako Scaramouche,

dej pozor, tys mi Myrmidon!

Při poslání tě bodnu již.

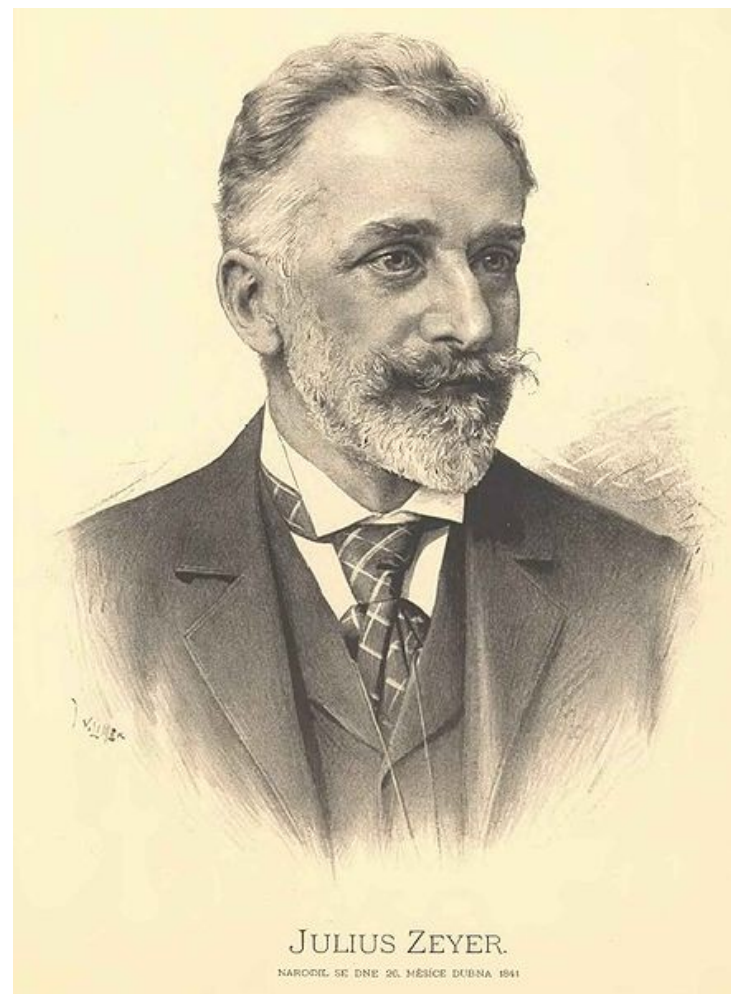
(První zkrřížení se zbraní.)

3. Lumírovci (Vrchlický, Zeyer)

Julius Zeyer (1841–1901)

- Pocházel z bohaté pražské rodiny
- Studia nedokončil, vzdělával se jako samouk
- Působil jako vychovatel v Rusku, poté jako literát na volné noze s podporou zbytků rodinného jmění
- Často cestoval (západní a jižní Evropa, severní Afrika, Blízký Východ, Rusko, Kavkaz)
- Od roku 1887 žil většinou ve Vodňanech, pěstoval si odstup od českého veřejného života
- Nikdy se neoženil, trpěl depresemi (myšlenky na sebevraždu)
- Na štíru s kritikou, jeho dílo bylo více doceněno až na sklonku jeho života

3. Lumírovci (Vrchlický, Zeyer)

Julius Zeyer: Dobrodružství Madrány (Lumír 1878, knižně 1882)

„Jak zajímavou odysseu provozuje tam nahoře vítr s lehkými těmi mlhami! Každým okamžikem mění se neočekávaně jejich tvar. Kdybych byla básníkem, improvisovala bych cos podobného. Hlavní úlohu v mém ději hrála by náhoda, právě tak jak ji v životě hraje, zadul by vítr-náhoda každý okamžik neočekávaně z některého úhlu světa, a jaká příležitost by to byla pozlobiti pedanty!“ (...)

Jednoho úspěchu ale dosáhnu přece, madame: pozlobím pedanty. Pohoršení těch pánů, jimž fantazie hříchem, vkus neznámou věcí jest, potřebuji k uspokojení svého uměleckého svědomí. Kdykoli totiž některé z těch rádobyvelkých světél, která malicherné naše poměry tak groteskním způsobem osvětlují, se snaží, by mi impertinentní blahosklonností domnělou převahu prázdné své duše najevo dalo, cítím se vždy ku podivu klidným; neboť chápete, madame, že se ničeho pod sluncem tak neobávám jako spokojenosti těchto pánů.

V okamžení, kde by mne úsměvem vzájemně si rozumějících augurů do svého cechu přijmouti chtěli, zemřel bych žalem, a vy víte, madame, že nesmím dříve zemřítí, než jsem uviděl Sevillu, kam celou duší toužím.“

3. Lumírovci (Vrchlický, Zeyer)

„Na špatně osvětlených ulicích Malé strany padal sníh, kdežto uvnitř Kosmova domu dýchalo **umělé jaro dechem květoucích hyacint, šeříkových stromů a temnolistých oranžů**. [...] [Damián] viděl dole pod sebou velký sál, **lesklý samým mramorem**, naplněný **nejkrásnějšími květinami**, **vodotrysky tam šuměly a jiskřily se při blesku nesčíslných plamenů**, přespanilé **dívky v nejbohatších a nejfantastičtějších krojích** se tam buď procházely, buď ležely po divanech umístěných před **velikými zrcadly** a hluk jejich hovoru, úryvky jich zpěvu, přizvukování gitar, stříbrný smích růžových rtů, to vše rozčilovalo Damiána tak příjemně a takou měrou, že **líce jeho zahořely a oči nadšeně zasvítily**. [...] Kosmas zatleskal třikráte do rukou jako pravý sultán z arabských povídek; **těžká hedbávná záclona** zašustila někde v koridoru a černochoch jako náhle ze země vzniklý klaněl se před Kosmou. (zvýraznil MiF)

3. Lumírovci (Vrchlický, Zeyer)

Ignát Herrmann: Dobrodružný Valerián. Novela od Zulia Jeyera (Paleček 1880)

„Nevím, jak se to bude líbit Vám a komu jinému, ale mně samotnému se to líbí náramně. Já myslím, že to bude dělat u mých bývalých kamarádů ve Lhotě náramné oko, ale zároveň že budou míti dopal, že jsem se tak vysoko nad ně vyšvihl. Nechte je mluvit, já o ně nestojím, a nežli bych byl tak hloupý jako oni, to raději sepíšu ještě jednu takovou věc. [...] Šlak by mě trefil, kdybych měl zůstat takovým Matějem, jako jsou oni, a já bych ještě nerad dal světu „vale“, dokud nespatřím aspoň ještě jedenkrátě Vás, tatínka a svou drahou Lhotu, zvláště to obecní pastviště, kde jsem hrával s Lojzou Vodrbalovic špačka.“

3. Lumírovci (Vrchlický, Zeyer)

Večer u Idalie (1892)

„Když záclony a závoje spadly a lešení zmizelo, jako když je země pohltí, zazněl výkřik všeobecného obdivu nad netušenou krásou obrazu. Byla to krajina pojmuta bohorovným vnuknutím a provedena bohorovnou silou tvůrčí. Jaká byla v tom všem lahoda! Tam modralo se nebe, průhledné ač temné jako indigo, bílé se po něm táhly mráčky, mohutní po něm pluli ptáci. Na nebesklonu strměly hory, stály lesy, v jejichž stínu se laně pásly, u jasných vod snily háje, jimiž vítr vanul, skláněje jemné tam rostoucí trávy a květy, v jezeře plouly ryby, hleděly perleťovými očima na slunce a v rýžovém poli pracovali lidé a batolily se děti. ‚Toť vše jako skutečné,‘ pravil císař s obdivem. ‚Jak skutečné?‘ řekl umělec nespokojen. ‚Pane, myslím, že to více než tím, co se ze zvyku nazývá skutečné. Co nazýváš »věcí«, to není ještě věc o sobě, nýbrž znamená jakés toho, co se tím, co vidíš nebo cítíš, jevit chce. Tvá skutečnost je slupka a to pravé, »co« je jádro v ní. A tím jen se zaměstnává, kdo tvořit chce. Za každou zjevnou věcí, která pouze naznačuje, hloubá se »neznámo«, po kterém dychtíme, bažíme, které nás věčně láká a k sobě vábí a věčně nás volá: hádej, čím jsem! Za tím hlasem jde umělec, když tvoří. A proto může být velkým umělcem i když ku příkladu namaluje pouze hrušku nebo jablko. [...] Hled‘, řekl císaři, [...],hled‘ sem, ó pane, na tu skálu!‘ – A ukázal na ni na svém obraze. ‚Hled‘, pokračoval, ‚hled‘ dovnitř její hluboké sluje! Vidíš uvnitř to jitření démantových zor a opálových úsvitů?‘ – A z obrazu jeho zářilo vpravdě, jak to pravil, přejasné světlo. Všickni to viděli a mlčeli samým podivem. – Malíř ale mluvil takto dále: ‚Sluj ta jest beze dna, a v jasu jejím přebývá jasný a vznešený duch. **Ríš jeho je nade všechno pomýšlení krásná.** Chceš tam se mnou jít? Tam zraky tvé se otevrou, tam prohlédneš, neb posud byl jsi slep!‘“

3. Lumírovci (Vrchlický, Zeyer)

Bílému domu v staré zahradě (Poezie, 1884)

Na cestě své se poutník zastavil
a unaven se podepřel o hůl,
zrak jeho bloudil širou krajinou,
a s povzdechem zašeptal tiše tak:

„Ty bílý dome v staré zahradě,
tam daleko za hradbou strmých hor,
teď vlaštovky se vrací od jihu,
a vyhledají stará hnízda svá
na římsách tvých, a ty je přivítáš.
Já ale nikdy víc se nevrátím,
já nepřekročím víc tvůj drahý práh,
na kterém ta, která mě zrodila,
se denně zastavila na večer,
by k hvězdám vzhledla vzhůru větvemi.
Jí, zemřelé, teď hvězdy prahem jsou,
za kterým leží Boha tajemství,
tam plní zraky těch, již odešli,
zář nevýslovná. Jejich stíny však

tak těžce, ach, na srdce padají
těch, kteří ještě čekají na smrt.
Ty bílý dome v staré zahradě,
ó rci, zda duše věcí podobna
jest duší naší, která naučit
se nikdy zapomnění nemůže?
Ty bílý dome v staré zahradě,
ó rci, je teskno ti, když cizích krok
v tvých stěnách zní? A nečekáš, že já
se k tobě vrátím jak ty vlaštovky,
bych znova snil pod starou střechem tvou
ty staré, krásné sny? Bych naslouchal
těm žehnajícím slovům zemřelé,
jež utkvěla v tvých milých prostorách,
a v noci, když ti cizí lidé spí,
se mísí sladce v stromu šumění?“

Tak poutník děl, a slza padla v prach
té dlouhé, nekonečné silnice,
která se v dáli táhla. Kam? Ach, kam?

3. Lumírovci (Vrchlický, Zeyer)

Karolinská epopeja (1895)

Jak úběl čistá byla její plet'
a oči její temně svítily
jak drahokamy jiskry sršící.
Šat její dlouze za ní vlekl se,
jak z rána v nivách závoj světlých par,
a třpytil se jak jíní na travách.
Noc hustá vlasů květy z granátů
jak diadémem byla provita,
a mládí půvab z tváří svítil jí
jak úsměv zory, když se rodí den.

3. Lumírovci (Vrchlický, Zeyer)

Radúz a Mahulena (1896)

Mahulena (*za scénou*): Radúz!

Radúz! On volá mne! Já jdu!

Radúz: Tlukot mého srdce zastavuje se! Je to možno? Je to klam? Ó, Mahuleno!

Mahulena (*objeví se*): Radúze můj! Radúze!

Radúz (*trhá řetězem*): Jsem spoután, přikován a k tobě nemohu, vší silou trhám pouta... ó prokletí, jsem sláb – (*Padne*)

Mahulena (*spěchá nahoru k němu*): U nohou tvých, zde, zde, ó moje duše! Ó, polož nohu svou na moji šíj a trestej mě, že tak tě trýznili!

Radúz: Kéž zemru, Mahuleno, v tomto okamžiku, než zase odejdeš – (*Drží ji křečovitě*)

Mahulena: Já spásu nesu ti a volnost!

Radúz: Ach, neklam mne! Co z tebe mluví, je pouhá útrpnost a vřelé přání! Co slibuješ, jak bys to vyplnila?...

Mahulena: Klíč pout tvých nesu, hled'... já líbám jej... Jen ruka moje teď se příliš třese... sotva udržím jej... Přece... Teď v zámku je a skřípe... pouto padá tvé!

Radúze, volný jsi... teď prchej... jdi, a nech mě zemřít! (*Padne na tvář.*)

Radúz (*táhne ji k sobě*): Ty moje spásu! Duše přemilená, ty umíráš! Já střemhlav se skal vrhnu se...

3. Lumírovci (Vrchlický, Zeyer)

- **Doporučená literatura (ručovci a lumírovci)**
- Karel Krejčí: Česká literatura a kulturní proudy evropské. Praha: Československý spisovatel 1975 (kapitoly o Vrchlickém, Čechovi a Zeyerovi)
- Ivan Slavík: Skrytá tvář Svatopluka Čecha, in týž: Viděno jinak. Prokletí, zapomínání a přehlédnutí autoři české literatury. Brno: Vetus via 1995, s. 73–88
- Miroslav Červenka – Květa Sgallová: Sémantika metra v poezii lumírovců, in Květa Sgallová: O českém verši. Praha: Univerzita Karlova 2015, s. 264–327

4. Realismus

- **Dvě možná chápání pojmu realismus:**
  - 1. Obecná tendence umění, založená na principu mimesis
  - 2. Konkrétní, literárně vyhraněná podoba realismu přibližně ve 2. polovině 19. století se značným přesahem do 20. století
- **Synopticko-pulzační model (Tureček – Zajac) rozlišuje dvě roviny:**
  - 1. Model světa a člověka
  - 2. Způsob utváření textu (techné)
- Konstatuje v průběhu 19. století postupné narůstání realistických tendencí

4. Realismus

1. Protorealistické prvky

- Postupné pronikání protorealistických prvků do textů patřících do jiných diskurzů (romantických, biedermeierovských), často prostřednictvím okrajových žánrů (cestopisy, obrazy ze života apod.) ve třicátých letech 19. století
- Vliv žánru fyziologie (resp. fyziologická črta), který se rozšířil z Francie především díky Balzakovi, jeho typickými prvky bylo zaměření na určitý společenský jev či skupinu a oslabená (či chybějící) dějová linka; žánr silně ovlivnil např. populární Sueovy Tajnosti pařížské, byl jedním z předchůdců moderní reportáže

4. Realismus

Karel Hynek Mácha: Obrazy ze života mého. 2. Marinka

Poslední řádku sloky té nelzelo jí dozpívati, jen fortepiano proneslo nápěv písně té, ona dutým, hlubokým hlasem dokončila: v hrobě tvá milá leží —
a sklesnouc v náruč mou položila tvář svou na horoucí čelo mé; ona věděla pevně, že se neuvídíme více.

„Marinko, buď s Bohem!“ pravím namáhaje se pokojně vyhlížeti.

„S Bohem!“ odpoví ona a jaksi slavně stojí přede mnou v celé kráse své; já se shýbnu k ruce její, než ona sehne se na prsa má, a první i poslední políbení hořelo na rtech mých. Fortepiano, jako by samo od sebe počalo, hrálo píseň: Tam na hoře holoubátko. (...)

Jako omámený vyběhnu po ouzské lávce, podrazím nohu lavice a rokující baby valí se v hromadu jednu; vrávoraje překotím opodál stojící hrnky hlíněnými naplněnou nůši a ta se kácí za babou, která ji právě z lodě vynesla, sypajíc střepiny, a valí se s kopce nazpět dolů k řece; já pak pustiv peníz za náhradu určený běžím odtud.

„Proklatý flamendr! — Ztřeštěnec čertový!“ — a mnohem horší přezdívký nesou se zároveň se sborem při matkách dříve usedlých a zdřímajecích uličníků; jeden z nich hodil po mně mičem, za nímž brzo množství bláta a kamení nasledovalo. — Třetí den byl jsem na horách.

4. Realismus

2. Ideální realismus

- V literární historiografii termín s neoprávněně pejorativním nádechem
- Lze sem zařadit značnou část literární produkce májovců a jejich vrstevníků (K. Světlá, V. Hálek, A. V. Šmilovský, V. Vlček aj.)
- Obhájkyní v dobové kritice byla především Eliška Krásnohorská
- Věrnost v realistických detailech doplněna idealizující tendencí (vlasteneckou, výchovnou aj.) – svět, jaký by *měl* být

4. Realismus

Václav Vlček: Zlato v ohni (Osvěta 1876, knižně 1882)

„Žádná lidská moc mě nepřinutí, abych pomáhal nepříteli ku porobě vlasti, a byť to bylo třeba jen sebe menším slovem nebo posunkem.“

„Ať se vám vaše tlachy zle nevyplatí!“ zkríknul zlostně Prus, pozdvihuje šavli.

„Vy máte v rukou zbraň, já mám v těle svědomí,“ pravil neohroženě Čacký – „vašeho špehouna a zrádce nedovedou ze mne udělati všecky vaše jehlovky a děla.“ (...)

„Vy se opovažujete nás vyzývat a urážet?“ zvolal v obličeji všecek rudý.

„Ne,“ řekl pevně Čacký, „ale nedám se zneuctít a zhanobit.“

„Ještě jedno zpupné slovo, pope,“ sápal se ryšavý, „a tohle nebude první česká lebka, kterou předělám na měkko!“

„Budu tedy mlčeti.“

4. Realismus

3. Koexistence žánrového realismu a parnasistních prvků

- Prostředí a vedlejší postavy jsou zpravidla vykresleny v duchu tzv. žánrového realismu, se smyslem pro detail (např. železniční prostředí, maloměsto apod.)
- Hlavní postavy, zasazené do tohoto prostředí, jsou ovšem často nějak výjimečné, spíše romantického původu

4. Realismus

Jan Lier: Klín klínem (1883)

Milovníkům jasných obrazů v určitých rámcích lze posloužiti přesným vymezením jeviště, na němž své rekyně a reky v této i v některých následujících kapitolách spatříme. – Na místě pokusu líčiti prostory zřetelně ohraničené pomocí mlhavých „velmi“ a „nesmírně“ a tak podobně, nahlédneme v desky a katastr obce chlumské, i shledáme, že domy č. p. 179, 263 a 854 se zahradou, připsané v držení pana Oldřicha Rajskeho, dědičného poštmistra v Chlumě, obsahují katastrální plochy 10 hektarů 92 arů a 47 m². Takový rozlehlý komplex ve zdech města, kteréž jest z předních a nejlidnatějších v Čechách, možno již nazvati panským. A s pravou panskou houževnatostí odmítali Rajští odedávna všecky prozaické, lákavé vybídky k rozkouskovaní a zastavění své državy. V mezích této jsou doma výlučně oni na zastavěné ploše 17 arů a 79 m², z čehož vypadá na palácovitý dům 652 m², na velikou poštovní budovu s rozsáhlým dvorem 1048 m² a na pavilon v zahradě 79 m². Všechno ostatní jest zahrada, v níž od vlastního domu k pavilonu na druhém konci města třeba uraziti plný tisíc vojenských kroků, na šířku pak téměř dvě stě kročejů.

4. Realismus

- **4. Realismus**

- Pronikání v 80. letech 19. století, ruské a francouzské vzory (Tolstoj, Dostojevskij, Maupassant aj.)
- Důraz na realistické zásady – jedinci spíše typičtí, obyčejní, snaha o pečlivé vykreslení prostředí, zvláště venkovské (dialekt, kroje, hospodářství, zvyky)
- K. V. Rais, I. Herrmann, A. Jirásek, Z. Winter a mnoho dalších...

4. Realismus

- **Doporučená literatura**
- Dalibor Tureček: Synopticko-pulzační model českého literárního realismu – pracovní hypotéza. In Dalibor Tureček a kol.: České literární romantično: synopticko-pulzační model kulturního jevu. Brno: Host 2012, s. 265–282
- Martin Hrdina: Mezi ideálem a nahou pravdou. Realismus v českých diskusích o literatuře (1858-1891). Praha: Academia
- Michal Charypar: Zčeřená hladina – próza českého ideálního realismu. K vymezení literární poetiky. Česká literatura 67, 2019, č. 3, s. 308–336
- Anketa k ideálnímu realismu (tamtéž, s. 337–377)

5. Naturalismus

- Původ má ve Francii, mezi bezprostřední předchůdce patří bratři E. a J. Goncourtové
- Hlavním průkopníkem Émile Zola (1840–1902), v předmluvě k druhému vydání svého románu Tereza Raquinová poprvé použil označení „naturalističtí spisovatelé“
- V cyklu dvaceti románů Rougon-Macquartové s podtitulem „přírodopisná a sociální studie jedné rodiny za druhého císařství“ byl ovlivněn žánrem fyziologie (volná návaznost na Balzakovu Lidskou komedii)
- Jeho romány vyvolávaly skandály provokativním výběrem látek (Zabiják, Nana), neštitící se ani temných stránek života (alkoholismus, domácí násilí, prostituce) či deziluzivního pohledu na francouzský venkov (Země)

5. Naturalismus

- Naturalismus se inspiruje evolucionistickou teorií H. Spencera a sociologickou teorií umění H. Taina – umělce i dílo ovlivňuje rasa (dědičnost), prostředí a doba
- Naturalismus se inspiruje evolucionistickou teorií H. Spencera a sociologickou teorií umění H. Taina – umělce i dílo ovlivňuje rasa (dědičnost), prostředí a doba
- Snaží se užívat „přírodovědné“ metody (pozorování a experiment), a přiblížit se tak přírodním vědám
- Sám Zola se označoval za „lékaře“ společnosti, který ji léčí popisem jejích sociálně-patologických rysů; tím se zároveň bránil proti nařčení z nemravnosti, zálibě ve výběru skandálních látek za účelem větší prodejnosti knih apod.

5. Naturalismus

- V českém prostředí probíhaly diskuse o naturalismu v 80. letech velmi omezeně, podrobněji na přelomu 80. a 90. let, často šlo přitom o nepochopení či neporozumění tomuto pojmu
- V české literatuře se naturalismus nerozvinul příliš silně, bývají částí svého díla sem řazeni např. bratři Mrštíkové, Matěj Anastázia Šimáček, Karel Matěj Čapek-Chod, a především Josef Karel Šlejhar
- Ani u jednoho však nejde o „čistý“ naturalismus, mnozí další autoři v určitých fázích vývoje blízcí naturalismu pak bývají řazeni spíše ke kritickému realismu (Ignát Herrmann, K. V. Rais, Jan Herben, J. S. Machar aj.)

5. Naturalismus

- **Doporučená literatura**

- Pierre Lepape: Émile Zola, lékař literatury. In týž: Země literatury: od Štrasburských přísah do Sartrova pohřbu. Brno: Host 2006, s. 373–384

6. Proměny poetiky ideálního/kritického realismu a naturalismu

Vítězslav Hálek: Na vejminku

Manželé Lojkovi snad zůstavili u lože nebožtíkova dojem lidí lakotných. A křivdili bychom jim, kdybychom je za lakotné prohlásili. Byli lakotní jen ku svému vejminkáři, a tím měli nectnost snad tisícerych rodin našich. Vejminkář – to byl nepřítel jejich majetku, to byl zrovna zloděj toho majetku. Že vejminkář a otec byli jedna osoba, to neumenšilo vejminkářovu vinu. Vejminkář otce zastřel, a Lojkovic viděli v otci vejminkáře. A jestliže vejminkář udělal jim někdy něco dobrého, – byla to jeho povinnost, byt' otcem; ale Lojkovic nesměli mu dělati nic dobrého, – byt' vejminkářem a vejminkáři se musí dělati vše na příkoř. – A přece Lojkovi nebyli v tom ani o vlas horší než kteří jiní; pravím to s povzdechem, ale najdete Lojkovy dojista v každé druhé neb třetí vesnici.

6. Proměny poetiky ideálního/kritického realismu a naturalismu

Alois Vojtěch Šmilovský: Procul negotiis (1881)

Jest mi dnes do povídání. Nuže, mějte si kousek, vystřižený ze strakaté skutečnosti, jenž Vás snad pobaví, snad i poučí; vždyť zábava vpravdě česká nebývá ani bez upřímné pouky. Libo-li, račte se posaditi a mne vyslechnouti. (...)

Když se měl přiženiti zeť do jeho statku, postavil se Ročeň pevně na obě nohy a pravil: „Dám dceři statek, dám, ano upíšu vám jej před notářem a svědky černé na bílém, ale – až mne Pánbůh odvolá. To jest tak: skutečným pánem na statku bude zeť a dcera, ale já budu pánem knihovním. Třicet let jsem se lopotil na poli a louce, těch několik deset let, co mi Pánbůh ještě dopřeje, chci jim pomáhati, lenoch nejsem; ale na výminek nepůjdu. Chci žíti s dětmi svými v úctě a lásce, ale hospodářství z ruky nedám.“ Bylo to hluku u nás na fůry! Leč mladí lidé měli se rádi a druhý masopust šli přece za sebe po vůli tatíkově. A po letech se ukázalo: Ročňův statek byl nejspořádanější. Jiní výminkáři chodili jako zmoklé slípky, Ročeň nosil až do své smrti hlavu jako panský kůň.

6. Proměny poetiky ideálního/kritického realismu a naturalismu

Karel Václav Rais: Konec života (Výminkáři)

„Pár set nemám, milý Toníku.“ Dědeček mluvil slabě a třaslavě.

„Že nemáte?“ prudce ptal se Morák, ale hnedle obrátil a dále vlídně hovořil: „No vím, že nemáte už celých pět stovek, jako jste měl přede dvěma lety –“ a zamířel se.

„Tomu jsou, brachu, už aspoň tři roky ne-li více a po ten čas musel jsem také jíst, kdepak ten můj výminek!“

„No, tři stovky přece dozajista máte, sama Tynyska to jednou povídala.“

Stříhavka se sípavě zasmál: „Kam tě to vede, žebrák jsem teď, učiněný žebrák, několik zlatek tam ještě mám, vždyť jsem nemohl umřít hladu!“

„Vy že nic nemáte“ vzkřikl Morák a povstav zadíval se na pec. Také staroch posadil se na lůžku a maje oči jako vyjeveny, zíral na Moráka. Chvěl se a dýchal, až mu v hrdle hvízdalo.

„Nic nemám, žebrák jsem a neuživí-li mne dcery, abych zahynul u plotu!“ volal pak chraplavě a zdvíhal se, jako by chtěl utéci. Ale nohy zabořily, výminkář s výkřikem klesl vedle polštáře, až hlava práskla do cihel. (...)

Moračka dala dětem zajíti a zadívala se na muže.

„Má?“ tázala se krátce.

„Nic nemá, jen to haraburdí a pár zlatek na tabák, za tři roky všecko to pro-“ Morák měl na jazyku zlé slovo, ale přece se zarazil a dodal mírněji – „všecko to projedl. Vidíš, já to věděl hned!“

6. Proměny poetiky ideálního/kritického realismu a naturalismu

Karel Josef Šlejhar: Páně vzkříšení (in Co život opomíjí, 1895)

Mladá žena neustávala ve svém lání. O dítě jí jde, aby nevzalo úraz kvůli zbytečným libůstkám trpěných ledabylců. Není na tom dost, že statek živí darmochleby; ještě to okazuje pitomé vrtochy. Nyní to ale začne s jinou. – Z dum svých stařec jako by se neprobouzel. Seděl na lavičce, hlavu tiskna do dlaní. Nedaleko je Vzkříšení. Pán vyšel vstříc každému, kdož trpěl. I jemu vyjde vstříc. Kristus vyslyší, jenom lidé nevyslyší.

Karel Josef Šlejhar: Zločin (1909)

Pak odchraptěl si stařec, až z jeho rtův, dávno odvyknutých mluvit, vylinulo se jakoby bodře, a přece tak pochmurně, v přetěžkém vnitřním rozechvění: – No, no, skuncuj juž, synu, svou komedii, nech mě již jen... Však juž ti beztak umírám... Pámbůh ti žehnej za všechno! A vypraviv to, poklesl najednou hlasem jako u smrtelném spádu a odvrátil se ku stěně, o příšeru a její hrůzy více se nestaraje, jako o cosi, co je v žití nanejvýš zbytečné a malicherné.

6. Proměny poetiky ideálního/kritického realismu a naturalismu

- **Doporučená literatura**
- Michal Fránek: Podoby motivů výměnkářství v české próze 2. poloviny 19. století. *Bohemica litteraria* 17, 2014, č. 1, s. 107–130

7. České divadlo a drama od šedesátých do devadesátých let 19. století

- **OBDOBÍ PROZATÍMNÍHO DIVADLA**
- Prozatímní divadlo vzniklo roku 1862 do doby, než bude postaveno Národní divadlo (1881, 1883).
- „Krabička od sirek“ – jeviště široké pouhých 11 metrů
- Přesto mělo velký vliv na zvýšení kvality a úrovně českého repertoáru
- Časté byly na repertoáru francouzské konverzační veselohry (V. Sardou, A. Dumas ml., E. Scribe aj.)
- Objevovalo se též ruské (Ostrovskij, Gogol) a severské realistické drama (Björnson, Ibsen aj.)

7. České divadlo a drama od šedesátých do devadesátých let 19. století

- Vítězslav Hálek (1835 – 1874), autor řady historických tragédií (např. Závaš z Falkenštejna, 1860), ovlivněných především Shakespearem
- Jan Neruda (1834 – 1891), napsal několik komedií (např. Žena miluje srdnatost, 1860), po neúspěchu tragédie Francesca di Rimini (1860) přestal psát dramata
- František Věnceslav Jeřábek (1836 – 1893), tragédie Služebník svého pána (1870), veselohra Cesty veřejného mínění (1866)
- Emanuel Bozděch (1841 – 1889), talentovaný dramatik, „český Scribe“, zasloužil se výrazně o českou konverzační divadelní mluvu (např. Světa pán v županu, 1876)
- František Ferdinand Šamberk (1838 – 1904) – oblíbený autor veseloher a frašek (nejznámější Jedenácté přikázání, 1881)

7. České divadlo a drama od šedesátých do devadesátých let 19. století

- **PARNASISTNÍ DRAMA**
- Úsilí o formálně vybroušený tvar, účinek na publikum (Francisque Sarcey)
- Snaha o „poezii na jevišti“ – hra měla působit více svými básnickými kvalitami (veršované drama, vytříbený verš) než dramatickými (často dlouhé monology na úkor dějové akce)
- náměty často z historie, z exkluzivních, exotických prostředí (např. renesanční Itálie, Španělsko, Orient)
- Snaha o umělecky náročné divadlo narážela na nezájem českého publika, jež nebylo natolik početné, aby dokázalo tyto hry udržet dlouho v repertoáru

7. České divadlo a drama od šedesátých do devadesátých let 19. století

- Jaroslav Vrchlický (1853 – 1912), autor více než třiceti dramát, nejslavnější Noc na Karlštejně, umělecky nejhodnotnější patrně trilogie Hippodamie (jako scénický melodram s hudbou Zdeňka Fibicha, 1888–1891)
- Julius Zeyer (1841 – 1901), snaha o „poezii na jevišti: „Jsem pořádě ještě tím zpátečníkem, kterému se nedostává smyslu pro hodinářská ta kolečka pana Sarceye, u nás tak slavná a hlučně aklamovaná. Mám stále ještě zato, že drama především jest básní, že má zaznít sálem a doznít jako akord lyry, buď mohutný, buď dojímavý, nebo třeba rozjařující.“

7. České divadlo a drama od šedesátých do devadesátých let 19. století

- **REALISTICKÉ DRAMA**
- Prosazovalo se v 80. letech (programové stati Viléma Mrštíka), kde soupeřilo s parnasistním dramatem
- Snaha o pravdivé vykreslení postav a prostředí, úsilí o typičnost, nikoli o výjimečnost
- Kritický pohled na venkov (odmítání idylického zobrazení), důraz na jeho „věrné“ zobrazení (kroje, užití stylizovaného dialektu atd.)
- Též náměty ze současného života, úsilí o zobrazení aktuálních sociálních a politických otázek

7. České divadlo a drama od šedesátých do devadesátých let 19. století

- Ladislav Stroupežnický (1850 – 1892), dramaturg Národního divadla, propagátor realismu na jevišti (Naši furianti, 1887)
- František Adolf Šubert (1849 – 1915), ředitel Národního divadla, autor několika her, nejvýznamnější je Jan Výrava (1886)
- Alois Jirásek (1851 – 1930), v 90. letech autor průkopnických her Vojnarka (1890) a Otec (1894)
- Gabriela Preissová (1862 – 1946), autorka provokativních her Gazdina roba (1890) a Její pastorkyňa (1891)
- Alois a Vilém Mrštíkové – propagátoři realismu a naturalismu: Maryša (1895)

7. České divadlo a drama od šedesátých do devadesátých let 19. století

- **Doporučená literatura**

- Jan Bartoš: Prozatímní divadlo a jeho činohra. Praha: Sbor pro zřízení druhého Národního divadla 1938
- Otokar Fischer: Činohra Národního divadla do roku 1900. Praha: Československý spisovatel 1983

8. Česká literární kritika 19. století

Kritika v době národního obrození

- V počátcích národního obrození o literární kritice v pravém slova smyslu mluvit nelze, neboť počet česky vydávaných knih i recepční základna byl příliš malé na to, aby mohla fungovat tak jako v rozvinutých literaturách
- Dobové literární polemiky měly podobu např. prozodických sporů (Dobrovského sylabotónismus x časomíra Palackého a Šafaříka)
- Určitou výjimku z dobové praxe pochválit autora už jen za to, že píše česky, představují polemiky s Máchovým Májem (1836 a v dalších letech)
- Významný mezník znamená Havlíčkova kritika Tylova Posledního Čecha (1845), jež signalizuje proměnu funkce kritiky – psát česky už nestačí, je třeba také splňovat umělecká kritéria (výtky vůči dějové nepravděpodobnosti Tylovy novely)

8. Česká literární kritika 19. století

Kritika v padesátých a šedesátých letech (májovci)

- Vstup májovců do literatury poznamenaly polemiky s Jakubem Malým o oprávněnost jejich uměleckého programu („otevírání oken do Evropy“, snaha o to, aby literatura reflektovala též aktuální, palčivá témata, úsilí o vymanění české literatury z provincialismu)
- Kriticky v této době působili především Jan Neruda a Vítězslav Hálek (literární a divadelní kritika), vedle nich nutno zmínit příslušníky starší generace Václava Bolemíra Nebeského a Karla Sabinu, kteří plodně působili i v této době

8. Česká literární kritika 19. století

Kritika v sedmdesátých letech

- Hlavní kritickou osobností prof. Josef Durdík, který se pokusil dát kritice hlubší estetický základ (soubor kritických statí s názvem Kritika, doprovázená zásadní statí Obrana kritiky /1874/); důraz kladl na objektivní kritický soud (oproti žurnalistickému „vtipnému, tĕkavému hovoru“)
- V této době kulminovaly polemiky mezi lumírovci a kritiky kolem časopisu Osvĕta (Schulz, Krásnohorská) o podobu národní literatury

8. Česká literární kritika 19. století

Kritika v osmdesátých letech

- Tato doba je charakteristická nástupem nových literárních časopisů (Literární listy, 1880) a etablováním tzv. moravské kritiky, kteří se pokoušeli (v návaznosti na Durdíka) vytvořit kritiku nezávislou na pražském literárním centru
- Dobu poznamenaly polemiky o realismus, nástup nových kritiků, podporujících a vysvětlujících realismus, resp. jeho varianty (T. G. Masaryk, Otakar Hostinský, Leander Čech, Hubert Gordon Schauer, Vilém Mrštík a jiní)
- Důležitou roli sehrály boje o Rukopisy, do nichž se zapojil především T. G. Masaryk

8. Česká literární kritika 19. století

- **Doporučená literatura**

- Aleš Haman: Nástin dějin české literární kritiky. Jinočany: H & H 2000
- Dušan Jeřábek (ed.): O národní literaturu. Z úvah a polemik doby májovců a lumírovců. Praha: Melantrich 1990
- Michal Fránek: Centrum versus periferie. Moravská kritika v českém literárním poli. Bohemica litteraria 22, 2019, č. 2, s. 130–155

9. Vertikální stratifikace české literatury

19. století

- Tradiční literární historiografie se většinou soustřeďovala především na výzkum tzv. vysoké literatury (kanonických děl), určitými výjimkami (knížky lidového čtení)
- Současný přístup (Dagmar Mocná, Jana Vraiová) pracuje s modelem tří rovin, vycházejících již z antiky (rovina vysoká – střední – nízká), snaží se lépe postihnout, jak tyto roviny fungovaly, jaké jsou jejich konstitutivní rysy a jak se vzájemně prolínaly a inspirovaly

9. Vertikální stratifikace české literatury 19. století

Vertikální schéma české literatury 19. století

- **Rovina vysoká** – poezie, próza i drama s vysokými uměleckými ambicemi
- **Rovina střední** – oblíbená literatura středních vrstev, psaná pro zábavu i poučení (typickým je žánr tzv. salonních novel a románů)
- **Rovina nízká** – zahrnuje četbu určenou pro lidového čtenáře – knížky lidového čtení, katolické lidovýchovné povídky; vedle toho však existuje též braková literatura, zvláště tzv. krvavé romány

9. Vertikální stratifikace české literatury

19. století

Rovina nízká

Ďáblova žena čili Řádění tajných lupičů a vrahů. Sociální povídka z nejnovější doby. Přeložil Václav Bambas

Dívka se ohlédla v stranu, kam surovec rukou ukazoval, a zachvěla se hrůzou, spatřivši něco, čeho si byla z počátku nepovšimla.

Na několika starých prknech leželo mužské tělo, a přes ně byl přehozen pytel. Bosé nohy mu čouhaly ven, a levá ruka visela dolů, i zdálo se, jako by prstem na zem ukazovala.

Dívka se vrhla na kolena a zvolala úzkostlivě:

„Pro Boha vás prosím, ustrňte se nade mnou. Já nevím, kde jsem a jak jsem se sem dostala. Pust’te mne zase ven, a já vám dám s radostí všecko, co mám u sebe, peníze i šperky.“

„To nepostačí“, odpověděl surovec a posadiv se před dívku na stoličku opřel si lokte o kolena a zevloval na ni.

9. Vertikální stratifikace české literatury

19. století

Rovina střední

Jan Lier: *Miles d'Agacerie* (1883)

Routa našel se v prostranné, vysoké síni nádherného slohu persko-indského, jenž bujností přebohatých, kypících tvarů a sálavých sytých barev omamuje. Dovednost stavitele a dekorátéra zanášela hosta přímo do báječné Indie, do skvostného stánku, jakými rozkošné saracénské umění v perské přeměně slunné kraje říší Nadira šaha, Mogulů a šahinšahů od Ašréfu až po Deli jako něžnými klenoty posázelo. – Nachová, těžká záclona, posetá stříbrnými květy a splývající ze zlaté tyče, zavěšené příčně širokým, lomeným perským obloukem, chvěla se a vlnila, jakoby již již chtěla se rozlétnouti a odhaliti útulné loubí, z něhož proudí rozpalující kouzlo v nad sester hurisek Šeherezády a Dinarzády, rozlévají se žhoucí paprsky jejich hvězdných očí a řine se divotvorná, k edenu unášející zvěst nadpozemských slastí z perlových zoubků a z rubínových rtíků Šeherezádiných – –

9. Vertikální stratifikace české literatury 19. století

- **Doporučená literatura**
- Dagmar Mocná: Šest povídek o starém mládenci. Nerudova próza v rozpětí mezi literárními rovinami. Bohemica Olomucensia 6, 2014, č. 2, s. 87–125
- Tamtéž další texty věnované literárnímu midcultu

Děkuji za pozornost a na viděnou
v lepších časech!